

חוק מוסדות חינוך תרבותיים ייחודיים, התשס"ח-2008 – רב תרבותיות או הפקרות?

.א.

חוק מוסדות חינוך תרבותיים ייחודיים, התשס"ח-2008 מגדיר את מוסדות החינוך החרדיים בכיתות ט' עד י"ב, כמוסדות בהם ניתן חינוך שיטתי הנובע מאורח חייה של הקבוצה התרבותית הייחודית הלומדת בו. בצד הגדרה זו שמעניק החוק למוסדות החינוך החרדיים, סעיף 37 לחוק מורה כי חוק הפיקוח על בתי ספר, התשכ"ט-1969 אשר סעיף 9 בו **מתנה מתן רישיון לבית ספר גם בהבטחת רמת לימודים ותוכנית לימודים נאותה בהתאם לתקן המחייב**, לא יחול על מוסד חינוך כאמור שהוכר לפי חוק מוסדות חינוך תרבותיים ייחודיים.

משמעותו המעשית של סעיף קצר זה הינה כי מוסדות החינוך החרדיים מחזיקים בפטור המעוגן בחוק, ועל פיו הינם פטורים מהוראת לימודים כלליים כלימודי אנגלית, מתמטיקה, אזרחות וכד', כפי שמחויבים כלל מוסדות החינוך במדינת ישראל במסגרת תוכנית הליבה של משרד החינוך.

.ב.

טוענים התומכים בחוק, כי על המדינה להכיר בזכותה של הקהילה החרדית לשמר את ערכיה ותרבותה הדתית ייחודית, אף אם לא מדובר בערכים ליברלים. לפיכך, יש לראות את הרצון לכפות על החרדים הוראת מקצועות הליבה משום ניסיון להשלטת ערכים ליברלים על המגזר החרדי, וכרצון המונע מנקודת מוצא הרואה בליברליזם פרדיגמה שהינה חזות הכול, בעוד שיש לראותה אך כפרדיגמה אחת מבין פרדיגמות אחרות אפשריות – ביניהן גם הפרדיגמה הרואה בחרדיות אורח חיים אותו יש לאמץ.¹

מוסיפים וטוענים התומכים בחוק, כי מתן זכויות אוטונומיות לקבוצות מיעוט בעלות אורח חיים המוגדר כבלתי תואם את הפרדיגמה הליברלית, איננו דבר הזר למשפט. דוגמא הראויה לתשומת לב הינה פרשת יודר,² במסגרתה הכיר בית המשפט העליון האמריקאי בזכותה של קהילת האימיש הנוצרית-שמרנית לקיים לעצמה אוטונומיה חינוכית, וזאת בדמות הפסיקה

¹ ראו למשל גד ברזילי "אחרים בתוכנו: משפט וגבולות פוליטיים לקהילה החרדית" עיוני משפט כז 587, 589 (2004): "ליברליזם הוא מסורת דמוקרטית חשובה, אך היא רק מסורת פוליטית אחת מני מסורות דמוקרטיות אחרות אפשריות".

² Wisconsin v. Yoder, 406 U.S. 205 (1972)

הקובעת כי חוק חינוך חובה שאינו כולל חריג המאפשר לקבוצה דתית ייחודית שלא לשלוח את ילדיה לבית ספר ציבורי מוכר עם הגעתם לגיל 14, הינו בלתי חוקתי.

ג.

בבואנו לבחון סוגיה זו, לעניות דעתי יש להבחין בין הליבה ובין ליבת הליבה. כלומר, בין הוראת מקצועות לימוד בסיסיים העשויים בוודאות גבוהה להיות נחוצים ביותר עבור בוגר מערכת החינוך החרדי, עת ירצה בעתיד להשתלב השתלבות מינימלית במרחב אנושי, ובין מקצועות אותם ניתן לראות כבלתי נחוצים ביותר עבור הבטחת יכולת השתלבות מינימאלית.

תוכנית הליבה כפי שזו מופיעה בפרסומים הרשמיים של משרד החינוך, כוללת שתי קטגוריות של מקצועות. הקטגוריה הראשונה מכונה "אשכולות מקצועות החובה", והאחרת מכונה "אשכולות מקצועות מומלצים", כדלהלן:

אשכולות החובה הינם:

1. **אשכול מורשת רוח וחברה – תנ"ך/מורשת**, לימודי חברה (מולדת, חברה, אזרחות, גיאוגרפיה, היסטוריה);
2. **אשכול שפות וספרות – לשון וספרות עברית, לשון וספרות ערבית, לשון וספרות אנגלית**;
3. **אשכול מתמטיקה ומדעים – מתמטיקה, מחשבים, פיזיקה, כימיה, ביולוגיה**;
4. **אשכול מיומנויות הגוף – חינוך גופני**.

מנגד, אשכולות המקצועות המומלצים הינם:

1. **אשכול אמנויות – מוסיקה, אמנות פלסטית, תיאטרון, מחול**;
2. **אשכול תרבות בית-ספרית – אורח חיים במדינה יהודית ודמוקרטית, איכות חיים ושימור הסביבה, כישורי חיים, בטיחות ובריאות**.

יש להניח כי ניתן להבדיל בין רמת הנחיצות המאפיינת את הצורך ברכישת מקצועות כגון אנגלית, חינוך גופני, מתמטיקה וכד', לבין רמת הנחיצות המאפיינת את הצורך ברכישת מקצועות כגון פיזיקה, כימיה וכד'. עובדה גלויה היא, כי אדם הנעדר ידע בסיסי הקשור

ליכולתו לערוך חישובים מתמטיים פשוטים או לידיעת קרוא וכתוב בשפה האנגלית, הינו אדם המוגבל מאוד מבחינת יכולתו למצוא עבודה שתהיה תואמת את אופיו ושתפרנסנו בכבוד. זאת ועוד, בלתי מופרך להניח כי במובחן מהפגיעה ביכולת לתעסוקה בסיסית קיימת אף פגיעה אפשרית בכבוד האדם, הנגזרת מההנחה כי אי החזקה בידע כה בסיסי יכולת לקרוא מילה הכתובה בשפה האנגלית וכד³ מטביעה חותם של בורות על מצחו של האדם, העשוי לגזור על בני אדם לא מעטים תחושת השפלה, בכל עת שידיעות אלו יצטרכו לבוא לידי ביטוי.

מאידך, ככל שהדבר אמור לגבי מקצועות שידיעתם אינה הכרחית ביותר עבור השתלבות מינימאלית במרחב אנושי מודרני, כגון המקצועות: פיזיקה, כימיה, ספרות אנגלית וכד', הרי שאל מול רצונה של המדינה הליברלית להנחיל לתלמידיה מגוון מקצועות לימוד, ישנו רצונו של ההורה החרדי להנחיל לבנו חינוך התואם את השקפת עולמו הדתית, ותוקפו של רצון זה מבוסס הן על האדן שעניינו זכותו כהורה להחזיק בשיקול דעת עצמאי לגבי החלטות הנוגעות לגידול ילדו, והן על האדן שעניינו זכותו החוקתית לחופש דת.

אם כן לפנינו מצב המחייב איזון זכויות, כאשר על כף אחת מונחת זכותו של הילד לעתיד שלא יהיה נטול אפשרות להשתלבות מינימאלית במרחב אנושי מודרני, ובדגש רב על השתלבות תעסוקתית, ומאידך מונחת על הכף זכות זו של ההורה. ויש להניח, כי איזון זכויות ראוי יחייב להבחין בין השכלה בסיסית ונחוצה, ובין השכלה מגוונת יותר אותה ניתן להגדיר כפחות נחוצה. ובלשון אחר: בין הליבה ובין ליבת הליבה.

לאור האמור, ככל שמדובר בהוראתם של מקצועות בסיסיים הנחוצים עבור הגשמת זכותו היסודית של האדם לכבוד ולעיסוק, נראה שאין לראות בהטלת חובה על המגזר החרדי ללמד משום ניסיון להשלטת ערכים ליברלים על מגזר שאינו מצדד בפרדיגמה הליברלית, אלא כרצון לשמור על זכויותיו הבסיסיות של הילד החרדי. מנגד, באם מדובר בהוראתם של מקצועות שאינם הכרחיים עבור הבטחת זכויות בסיסיות של התלמיד, הרי שיש לאפשר להורה החרדי מרחב שיקול דעת במסגרתו תהיה לו הזכות להחליט האם ילדו יהיה חשוף לאותם מקצועות, וזאת במסגרת האוטונומיה הנתונה לו כהורה, ובמסגרת זכותו החוקתית לחופש דת. יחד עם זאת, כאמור נהיר הוא שאי הוראה של מקצועות בסיסיים ונחוצים מהסוג

³ למרות שהמציאות הקיימת מורה על כך שחלק לא מבוטל מבוגרי מוסדות החינוך החרדיים לומדים בבגרותם בכוחות עצמם את צורת האותיות של השפה האנגלית, מכל מקום רבים לא עושים כן. כמו כן מעטים ביותר חוכשים את ידיעת השפה, לרבות ידיעה מינימאלית ביותר.

שפורט לעיל, מהווה פגיעה בזכויות יסוד של התלמיד החרדי, ולנוכח חומרתה של הפגיעה לא נתחשב בזכותו של ההורה לאוטונומיה הורית ולחופש דת.

בהמשך להבחנה זו, ראוי לציין כי אין מקום להשוות את מסקנת דעת הרוב בפסק-הדין בעניין יודר לנושא הנדון, זאת בשל נקודה מהותית המאפיינת את נסיבות פסק הדין, והינה העובדה שהורי ילדי האיימיש ביקשו פטור מהחובה לשלוח את ילדיהם לבית ספר ציבורי מוכר רק בעת הגעת ילדיהם לגיל 14. כלומר, מדובר בילדים שלמדו מספר רב של שנים בבית ספר המקיים תוכנית לימודים מודרנית המוכתבת על-ידי המדינה, וככאלו הינם מחזיקים בידע אלמנטארי הכרחי עבור השתלבות בסיסית במרחב אנושי, לרבות יכולת להשתכרות מינימאלית בעתיד, ולרבות החזקה בבסיס הכשרתי כל שהוא מכוחו יתאפשר להם להרחיב השכלתם בעתיד אם ירצו בכך. מנגד, התלמיד החרדי אינו נוכח בכל מסגרת חינוכית המקנה לו ידע ממשי של מקצועות תוכנית הליבה, וזאת הן בגילאי העשרה והן בגילאי החינוך היסודי ביותר.

למרות שמתן פטור לילדי האיימיש מחובת נוכחות בבית ספר ציבורי מוכר החל מגיל 14 אינה מגשימה במלואה את הזכות לחינוך, ואף שהיא עשויה להוות מכשול עתידי עבור התלמיד, מכל מקום, הסיבה בגינה הכיר בית המשפט האמריקאי בזכות ההורים לבחור שלא לשלוח את ילדיהם לבתי ספר מוכרים עם הגיעם לגיל 14, הינה כאמור לנוכח העובדה שהתלמיד הנמנה על קהילת האיימיש אינו נעדר ידע מינימאלי, ובהתבסס על זכותו של ההורה לאוטונומיה הורית, כמו גם על זכותו החוקתית לחופש דת.

לסיכום: מאחר וחוק "מוסדות חינוך תרבותיים ייחודיים" מעניק פטור גורף מהוראת כלל מקצועותיה של תוכנית הליבה בבתי הספר החרדיים, כולל פטור מהוראת מקצועות לימוד בסיסיים אשר אי רכישתם עשויה לפגוע בזכויות יסוד של התלמיד החרדי, הרי שלעניות דעתי יש לראות חוק זה כבלתי חוקתי בהיותו מנוגד לחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו,⁴ ולחוק יסוד: חופש העיסוק.

ארי איתן.

⁴ לעיל הנחתי שבשל תחושת ההשפלה העשויה להיות כרוכה בבורות הנגרמת כתוצאה מאי הוראת מקצועות כאנגלית ומתמטיקה, יש לראות את הפטור מהוראת כלל מקצועות הליבה כפוגע בכבוד האדם. אולם, אף אם יהיו כאלו שיחלקו על טיעון זה, דומני שבלתי ניתן יהיה לחלוק על הטיעון לפיו אי הוראתם של מקצועות בסיסיים כמו הנ"ל, מהווה פגיעה בזכותו של התלמיד להחזיק בעתיד ביכולת לחופש עיסוק.